

Мр Дарко МАРИНКОВИЋ,
Полицијска академија

ТЕОРИЈСКИ И ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ ПРОВОКАЦИЈЕ НА КРИВИЧНО ДЕЛО

Резиме: Захтев за успешно супротстављање савременом криминалитету наметнуо је примену бројних истражних техника, које су до пре пола века у теорији и пракси сматране недопустивим. Међу њима свакако посебно место заузима институт агента провокатора, односно провокације на кривично дело, која се и данас у великом броју правних система, а лимине одбацује као недопустива и, у крајњем случају, кажњива делатност. Сматрамо да се то чини без дубљег улажења у суштину овог института, чији се одређени модалитети већ дуги низ година ипак користе у криминалистичкој пракси неких земаља, нарочито када је реч о ислеђивању сложених форми криминалитета, посебно тзв. консенсуалних деликата.

Циљ овог рада је да теоријски обради проблематику провокације на кривично дело, узимајући у обзир и њене кривичноправне аспекте, а затим и да укаже на могућности њене практичне примене, под одређеним условима и околностима које делатности провокације квалификују као легитимне, а увођењем у законске оквире и легалне истражне, односно доказне технике.

Кључне речи: подстрекавање на кривично дело, провокација на кривично дело, агент провокатор, активна провокација, пасивна провокација, sting operation.

О ПРЕДМЕТУ И ЦИЉУ РАДА

Велики је број научних и стручних радова из области кривичних наука који су као полазну тачку за даљу разраду свог предмета рада узели чињеницу да је криминалитет као друштвено негативан феномен у непрекидној динамици, како квантитативној тако и квалитативној. Та његова променљивост и еволуција иду у правцу достизања све опаснијих, сложенијих и перфиднијих форми манифестовања, намећући и неопходност еволуције, прилагођавања и унапређивања и самих метода супротстављања криминалитету, уколико пледирају да се окарактеришу као ефикасне и сврсисходне. Такође, наука је указала а пракса потврдила и нужност усклађивања и прилагођавања таквих метода особеностима појединих врста криминалних аката, на чему своје учење заснива криминалистичка методика као грана криминалистике.

БЕЗБЕДНОСТ

И овај рад ћемо почети уз уважавање ових двају чињеница, из простог разлога што он за свој предмет има једно прилично дубиозно и контраверзно питање - питање провокације на кривично дело и могућност њене примене у борби против криминалитета. Можда ће неко рећи да то и нема неке везе са претходно наведеним констатацијама? Ипак веза и те како постоји и садржана је у неспорној тврдњи да степен опасности и сложености криминалитета последњих деценија доводи до евалуације постојећих метода и техника његовог ислеђивања, али и прихватања као легитимних и легалних и оних метода које су донедавно сматране непримереним правној, демократски уређеној држави и њеним органима. Захтеви за успешним супротстављањем савременом, нарочито организованом криминалитету, као и криминалистичка пракса, наметнули су примену бројних истражних техника које су до пре педесетак година, и у теорији и у пракси, сматране недопустивим. Као пример, навешћемо тајну аудио и видео опсервацију, прикривене операције ангажовања тајних агената, контролисане испоруке предмета кривичних дела и сл. Међу њима свакако посебно место заузима институт агента провокатора, односно провокација на кривично дело, која се и данас у највећем броју правних система, а *limine* одбацује као недопустива и, у крајњем случају, кажњива делатност. Сматрамо да се то чини без дубљег улажења у суштину овог института, који се, на крају крајева, у одређеним модалитетима, у криминалистичкој пракси многих земаља ипак користи већ дуги низ година, нарочито када је реч о ислеђивању сложених форми криминалитета. Такође, данас бројна национална законодавства, па и наше, предвиђајући посебан поступак и технике ислеђивања организованог криминала, садрже у себи и својеврсну контрадикторност, нелогичност, лицемерство или како већ назвати решење којим се, на једној страни као истражна техника предвиђа склапање симулованих правних послова, а истовремено са друге стране експлицитно забрањује провокација на кривично дело у било ком облику. Шта је у ствари садржина симулованих послова, на који се начин они реализују и да ли су уопште могући ако се искључи одређени облик провокације ?!?

Циљ нам је да у раду теоријски обрадимо проблематику провокације на кривично дело, узимајући у обзир и њене кривичноправне аспекте, а затим укажемо на могућности њене примене у борби против одређених врста криминалитета, под одређеним условима и околностима које саму провокацију, односно навођења на кривично дело квалификују као легитимне, а увођењем у законске оквире и легалне истражне - доказне технике.

ПОДСТРЕКАВАЊЕ И ПРОВОКАЦИЈА НА КРИВИЧНО ДЕЛО - КРИВИЧНА ДЕЛА ПОДЛОЖНА ПРОВОКАЦИЈИ

Како то истичу поједини аутори, провокација на кривично дело стара је колико и сама полиција, с обзиром да се традиционално везује за полицијске органе и њихове методе сузбијања криминала, нарочито оног који се тешко доказује.¹ Суштина провокације садржана је у навођењу на злочин, чије ће

¹ De Nauw, A.: Провокација на кривично дело коју врши полицијски службеник.- У: Избор чланака из страних часописа, Загреб, број 4, 1980, стр. 367.

остварење бити разлог санкционисања његовог извршиоца. У том контексту она представља делатност лица које се уобичајено назива агентом провокатором (фр. *agent provocateur*), а о чијој дефиницији у литератури нема теоријских спорова. Реч је о особи која одређено лице наводи на кажњиву радњу или му помаже у њеном остварењу делом или саветом, с намером да га у току извршењу ухвати *in flagranti*, а потом и кривично гони, односно казни.² Уобичајено, агент провокатор се сматра криминалистичко - тактичким институтом полицијске државе, у којој је највећим делом кориштен за обрачун власти са политичким неистомишљеницима, "намештајући" им кривична дела и кажњавајући их драконским казнама.

Посматрано са становишта кривичног права, провокација на кривично дело, односно делатност агента провокатора, третира се у светлу подстрекавања као посебног облика саучесништва. У ствари, провокација се изједначава са подстрекавањем, које се у нашој теорији дефинише као умишљајно изазивање или учвршћивање одлуке код подстрекнутог да изврши кривично дело, односно умишљајно навођење на извршење дела.³ Сматра се да подстрекавање неће постојати ако је код подстрекаваног већ постојала чврста одлука за извршење кривичног дела, па се делатност подстрекача у том случају третира као психичко помагање. Са гледишта узрочног односа, подстрекавање се јавља као узрок одлуке одређеног лица да изврши кривично дело и садржински се може састојати од веома разноврсних делатности, које се крећу у распону од благог наговарања па до одређених форми принуде (молба, обећање поклона или услуге, наговарање, претња и сл.).

Међутим, и поред тога што се у кривичном праву, па и свакодневном говору, изрази подстрекавање и провокација на кривично дело међусобно изједначају, односно третирају као синоними, за потребе овог рада (сматрамо и за изучавање ове проблематике уопште), третираћемо их као појмове који означавају две различите врсте делатности. При томе подстрекавање нећемо, нити можемо, издвајати из амбијента саучесништва у остварењу кривичног дела и за њега важи све оно што је у теорији кривичног права и речено. Када је, пак, реч о провокацији на кривично дело, посматраћемо је искључиво као делатност агента провокатора, чију смо дефиницију претходно истакли. Подстрекавање је *ex definitio*, законом кажњива делатност, али када је реч о провокацији заузећемо став да она може бити кажњива и недопустива, али исто тако и дозвољена као легитиман метод ислеђивања кривичних дела, зависно од њених својстава.

Истакнута теза да је могуће и потребно подвући разлику између подстрекавања и провокације на кривично дело није механичка и неоснована. Круцијални елемент који диференцира класично подстрекавање од провокације јесте умишљај (*dolus*), односно свест и воља са којом подстрекач, односно провокатор предузимају своје делатности. У првом случају подстрекач жели остварење кривичног дела из различитих мотива, не ретко он је његов идејни творац, а у случају да између самог извршиоца и остварене

² Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Agent_provocateur

³ Тако код нас: Стојановић, З.: *Кривично право - општи део*, Београд, 2000, стр. 235.; Чејовић, Б.: *Кривично право - општи део*, Београд, 1985, стр. 332.

БЕЗБЕДНОСТ

инкриминације не постоји никакав субјективни однос, ово лице се третира и као посредни извршилац. Умишљај агента провокатора је, међутим, дијаметрално различит, он не жели извршење кривичног дела (остварење његове последице) из било ког разлога који је присутан код подстрекача, већ своју делатност предузима искључиво с циљем започињања радње извршења од стране провоцираног и уласка у кажњиву зону, а затим његовог хватања на делу и кажњавања.

На претходно истакнуто надовезује се и питање мотива делатности провокатора, односно због чега он неког наводи на злочин, да би га током његовог остварења лишио слободе и привео надлежном органу који ће га санкционисати? Генерално, мотив у овом случају може бити најразличитији - чисто патолошки, да би се наудило другом лицу из освете, мржње или зависти, у циљу елиминисања и дискредитације политичког или неког другог противника и тсл. Али, ако агента провокатора посматрамо као полицијског или неког другог државног службеника задуженог за сузбијање криминалитета, а самог провоцираног као лице за које се основано сумња да је учинилац одређених деликата који се тешко откривају и доказују, мотив делатности провокатора у том случају, са највећим процентом вероватноће, може бити само један - конкретизација и материјализација криминалне предиспонираности и воље тог лица, с циљем да се лиши слободе и казни. При томе се не сме дозволити да степен "умешаности" провокатора у оствареном деликту буде неконтролисан и садржински неодређен, исто као што и личност и карактер самог провоцираног морају задовољавати одређене критеријуме, о чему ће више речи бити касније.

У погледу правне квалификације провокације на кривично дело, и њеног односа са подстрекавањем као обликом саучесништва, у теорији постоје два различита схватања.⁴ По једном од њих, делатност агента провокатора не представља кажњиво подстрекавање, управо из разлога што његов умишљај не обухвата извршење дела, већ само улазак у покушајну фазу у којој учинилац треба бити затечен и спречен у довршењу дела. По другом схватању, агент провокатор је подстрекач и као такав подлеже кривичној одговорности кад год је провоцирани зашао у криминалну зону, тј. починио кажњиви покушај или кажњиву припремну радњу, с обзиром да побуде подстрекача нису одлучујуће за његову кажњивост. Чињеница да мотив агента провокатора није криминалан не искључује његову кривичну одговорност, већ се само може узети у обзир при одмеравању казне.⁵ Ипак, сматрамо да у овом случају не треба бити апсолутно искључив већ заузети став који смо и претходно истакли, а то је да провокацију треба третирати као делатност амбивалентног карактера, која зависно од њене садржине може бити кажњива и забрањена, али исто тако и легитимна, односно правно допуштена. То потврђује и чињеница да су одређени модалитети провокације као истражне технике законом и код нас предвиђени (симуловани правни послови или услуге), а и саставни су део криминалистичке праксе других земаља већ дуги низ година, пре свега у САД.

⁴ Бачић, Ф.: *Кривично право - опћи дио*, Загреб, 1978, стр. 350.

⁵ Стојановић, З., оп. цит., стр. 237.

Провокација на кривично дело као криминалистички метод није сама себи циљ. Она се не предузима да би се извршила казни искључиво и само због дела извршеног поводом провокације, већ је њен смисао да докаже предиспонираност и криминалну склоност одређеног лица вршењу кривичних дела, која он и чини али их је, на други начин, тешко открити и доказати. Реч је пре свега о деликтима који се предузимају у тајности и код којих изостаје пријава оштећеног односно жртве, с обзиром да су њихови актери стране које делују сагласношћу воља (тзв. консенсуални криминалитет), због чега је и њихово ислеђивање отежано и намеће посебно осмишљен систем мера, радњи и поступака. Најчешће је реч о делатностима илегалне трговине одређеним производима или услугама које се неретко реализују и од стране добро организованих, хомогених и компактних криминалних група.

Генерално посматрано, постоје бројне методе којима се могу обезбедити докази у области консенсуалног криминала или "деликта без жртве" (делатности илегалне трговине, пре свега наркотика, али и оружја, златног накита, нуклеарног материјала, аутомобила, кредитних картица, затим проституције, дечје порнографије и сл.). Свима њима се ипак може изрећи генерална замерка у погледу њихове ефикасности и примењивости у овим кривичним стварима. Разлог је једноставан - основна феноменолошка карактеристика ове врсте криминала јесте његова прикривеност испољавања, која у великој мери неутралише бројне доказне технике, па се као најпримеренији метод ислеђивања користи онај који је способен да обезбеди доказе управо у оним сегментима његовог манифестовања у којима је та прикривеност сведена на најмању меру. То је сам тренутак реализације купопродаје, односно успостављања инкриминисаног контакта. Све илегалне делатности које се одвијају пре и после овог момента обавијене су велом тајне и обезбеђене строгим професионализмом и високом организацијом извршења. Ипак, с обзиром на чињеницу да стварни учесници процеса купопродаје забрањених добара и услуга делују сагласношћу воља, илузорно је и у овој фази остварења дела очекивати пријаву његовог извршења и друге чињенице од значаја за истрагу. Међутим, делатности појединаца и криминалних организације које се баве овим пословима су по свом карактеру много више проактивне него реактивне. То значи да се у њиховој реализацији не чека да се заинтересовани купци сами јаве, већ се непрекидно траже нова "тржишта" и нове муштерије за пласман своје робе. Тако нпр., у једном ланцу илегалне трговине наркотицима немогуће је пословати искључиво са познатим и провереним партнерима, већ се неретко траже и нова лица, која са свежим новцем кријумчарима и дилерима обећавају добру зараду. Тиме се пружа шанса припадницима државних органа задужених за сузбијање криминала, да издајући се за особе са друге стране закона заинтересоване за куповину или продају забрањених супстанци, реализују технике псеудо куповине, односно продаје предмета кривичних дела (*producta sceleris*). Оне представљају проверено ефикасан метод обезбеђивања доказа у овим кривичним стварима, који због своје природе садржи и опасност остварења недозвољене провокације, о чему треба водити рачуна при њиховој реализацији.

ПРОВОКАЦИЈА НА КРИВИЧНО ДЕЛО КАО ИСТРАЖНА ТЕХНИКА И НЕДОЗВОЉЕНА ПРОВОКАЦИЈА - КРИТЕРИЈУМИ РАЗЛИКОВАЊА

Као што смо рекли, ислеђивање одређених врста криминала често се састоји у организовању полицијских операција у којима један од њених агената ступа у контакт са одређеном особом ("Н") и доводи је у искушење да почини злочин. Ако ова то и учини, да ли би се особа "Н", у тим поводом покренутом поступку, могла позвати на околност да је подстакнута на извршење деликта у циљу избегавања кривичне одговорности? По овом питању нема јединственог решења - многа правосуђа узимају у обзир ову чињеницу и не кажњавају учиниоце таквих прекршаја, али има и оних са супротним решењима. Тако се у једној земљи прецедентног права (САД) окривљени у поступку може позвати на околност да је увучен у "клопку" (*entrap*) и наведен на извршење кривичног дела, што га може ослободити одговорности (у правосуђу САД одбрана заснована на овим околностима назива се "*defense of entrapment*"), док у другој (Енглеска) закон такву одбрану одбацује, не узимајући је у обзир.⁶

С обзиром на чињеницу да су САД земља у којој се већ дуги низ година у ислеђивању тешких злочина примењују тзв "тајне операције" (*Undercover operations*) и "тајни (прикривени) агенти",⁷ у вези чијег ангажовања је у криминалистичкој, а потом и судској пракси, и постављено питање "навођења на клопку" лица чије су "претпостављене" криминалне делатности биле предмет њиховог интересовања, то ћемо у даљем излагању настојати да укажемо на основне елементе института *entrapment*-а у овој земљи. Правосуђе САД у својим прецедентима засигурно је најпотпуније и најдетаљније обрадило ову проблематику и указало на критеријуме разграничења дозвољене и недозвољене "клопке", односно провокације.

Одбрана заснована на навођењу у "клопку" пред америчким федералним судовима први пут је призната у случају *Woo Wai* против САД из 1915. године (23 F. 412, *Woo Wai et. al. v. United States*)⁸, да би њено и формално признање

⁶ Ashwort, A.: *Principles of Criminal Law*, New York, 1999, p. 248.

⁷ У овој земљи је 1972. године Федерални Истражни Биро (FBI) први почео са применом тајних агената и тајних операција у борби против криминалитета. Током 1973. и 1974. године тајни агенти су ангажовани у око 30 истражних предмета, да би са 53 операције у 1977. години у 1985. години били ангажовани у 350 операција. Први службени захтев FBI за потребним финансијским средствима у реализацији тајних операција поднет је 1977. године на износ од милион долара, да би после седам година, 1984. године, тај износ порастао на 12,5 милиона долара. Наведено према: Marx, T. G.: *Undercover: Police Surveillance in America*, Berkeley, University of California Press, 1988, p. 4.

⁸ У случају *Woo Wai v. United States*, владини агенти Комисије за имиграције били су убеђени да осумњичени *Wai* има информације у вези са претходним илегалним уласком кинеских држављана у Сан Франциско, уз саучесништво одређених службеника поменуте Комисије. Владин информатор из Комисије направио је план да се дође до *Woo Wai*-а с циљем да се натера да саопшти информације са којим је располагао у вези поменутог деликта. Осумњичени је одведен до Сан Дијега, који се налази око 1000 миља од Сан Франциска, с циљем да буде укључен у ланац илегалног уласка Кинескиња у САД преко мексичке границе, за шта су *Woo Wai* и прикривени (легендирани) владини агенти, који су били "учесници" кријумчарског ланца требали добити 50 долара по пребаченој особи. На такав предлог *Woo Wai* је невољно одговорио да такве делатности представљају кршење закона, због чега их не би требало чинити. Одговор владиних агената био је да "уколико те ми не ухапсимо, ко други то може учинити? Ни ми не желимо да одемо у затвор, а ако одеш ти отићи ћемо и ми." Ипак, *Wai* овом приликом није био наговорен да учествује у прекршају и сви су се вратили за Сан Франциско. Током наредних месеци агенти су наставили са притиском на осумњиченог у циљу његовог пристајка на сарадњу, све док се овај коначно није сагласио са понуђеним планом. Након тога је ухапшен и осуђен. Девети Округни суд, као другостепени, преиначио је првостепену пресуду, уваживши одбрану окривљеног, уз образложење да је противно јавном интересу донети пресуду засновану на доказима до којих се дошло подстицањем лица на извршење дела. Наведено према: Фарел, Џ: Статусот на одбраната од наведување во стапица во Соединетите Американски Држави.- У: *Безбедност - ревија за криминалистика, криминологија и кривично право*, вонреден број, Скопје, декември 1993, стр. 77.

било дато одлуком Врховног Суда (Supreme Court) у случају *Sorrells* против Сједињених Држава (*Sorrells v. United States*, 287 US 435).⁹ Врховни суд је, признавши валидност одбране у овом случају, изнео став да влада може употребити лукавство и сличне методе у циљу хватања учиниоца кривичног дела, али не сме "у свест невиног лица усадити спремност да изврши одређени злочин и подстакне његово остварење, с циљем да га због тога касније кривично гони".

За разматрање ове проблематике у судству САД од великог значаја је и пресуда у случају *Jacobson*.¹⁰ Главни предмет дебате у овом случају био је да ли је код оптуженог постојала криминална предиспозиција за извршење односног деликта и пре него што су владини агенти ступили у контакт са њим и започели договарање за његово остварење. Да би се делатност истражитеља сматрала валидном са становишта утврђивања кривице одређеног лица, чиме се елиминише и могућност одбране позивањем на "увођење у клопку", код осумњиченог мора постојати криминална предиспозиција и пре самог отпочињања истраге. Али, то није и довољно. Такође је веома важан и начин на који владини (полицијски) агенти ступају у контакт са осумњиченим и покушавају каналисати његове претпостављене криминалне намере. У случају да такве делатности садрже елементе убеђивања, претње, принуде или уцене, које су усмерене на извршење злочина, тада према ставу суда на страни владе постоји "мотив", који учиниоца дела ослобађа кривичне одговорности. Ако је оптуженима, пак, потребно мало охрабрења за извршење или учествовање у злочину, давање предлога и сл., мотив неће постојати, једнако као и у случају када агенти обезбеде само неке могућности или средства за извршење дела.

Суд је, дакле, у оваквим случајевима дужан дати одговоре на следећа два питања: прво, да ли је извршено дело резултат подстицања од стране агента провокатора - владиног службеника, и друго, да ли је оптужени већ био предиспониран за његово извршење, и пре контакта са провокатором? Уважиће се одбрана заснована на "клопци" а окривљени ослободити оптужбе у случају да се утврди да су средства и начин која је користио агент провокатор такви да је искључиво та околност створила одлуку о извршењу кривичног дела, које иначе овај не би био спреман остварити без подстицаја

⁹ *Ibid*, стр. 76.

¹⁰ У фебруару 1984. године, Јакобсон, педесетшестогодишњи годишњи фармер из Небраске, без ранијих кршења закона, легално је поручио и примио из књижаре за одрасле два часописа са фотографијама нагих тинејџера. Убрзо затим Конгрес је донео одлуку о заштити детета, ставивши ван закона овакву врсту материјала и његово добављање путем поште. Касније те године (1984), поштанска служба САД добила је *Jacobson* име са поштанске листе заплене у књижари за одрасле, и у јануару 1985. године почела је тајна операција против њега. Током следеће 2,5 године владини иследници су путем пет измишљених организација и дописивањем "љубитеља деце порнографије" - измишљене особе са осумњиченим, контактирали са њим и испитивали његове ставове о предмету истраге. 26 месеци пошто је почело такво дописивање путем поште, послали су му и извесне брошуре које су рекламирале сексуалне чинове дечака, чиме је оптужени добио нешто што није тражио нити поручио. Истражитељи су и даље наставили да подстичу *Jacobson* на уживање деце порнографије, осуђујући уведену цензуру и предлажући метод којим би му набавили материјал илегалним каналима. Послали су му и каталог, након чега је овај и наручио часописе. Послије контролисане испоруке фотокопије часописа оптужени је ухапшен. Претресом његове куће пронађен је само материјал који је добио од истражитеља и два, претходно легално поручена часописа. *Jacobson* се бранио тврдећи да је понашање владе срамно, те да је таквим поступцима ухапшен у "замку". Окружни суд одбио је такву његову одбрану и донео осуђујућу пресуду, али је Врховни суд такву осуду променио и уважио његову одбрану засновану на елементима подстрекавања. Наведено према: *Приручник о методама за откривање злоупотреба опојних дрога* - Drug Enforcement Administration USA - DEA (Приручник се користи за обуку и едукацију на међународним полицијским курсевима и прихваћен је од стране великог броја полиција широм света).

БЕЗБЕДНОСТ

провокаatora. У том случају задатак владе је да докаже да је код окривљеног и пре контакта са њеним истражитељима постојала предиспозиција за вршење тих и сличних злочина, те да би они свакако били и извршени на другом месту и у друго време. Након случаја *Skarie v. US*,¹¹ Врховни суд је идентификовао пет фактора као важних у одређивању предиспозиције на страни окривљеног. То су: 1) карактер окривљеног, 2) ко је први предложио криминалну активност, 3) да ли је окривљени у криминалну активност укључен због стицања профита или брзе зараде, 4) да ли је испољавао противљење извршењу злочина, и 5) природу владиних контаката, утицаја, предлога ("мотива") према окривљеном.¹² Тако би нпр. суд требао узети у обзир постојање предиспозиције у случају да је окривљени раније већ осуђиван за истоврсне или сличне деликте, ако се одмах сложи са предлогом за извршење деликта, у илегалној активности учествује да би направио "брзу зараду", као и када не испољава противљење учешћу у криминалном акту.

Ипак, сматрамо да треба указати на оправдану констатацију аутора који истиче да се утврђивањем постојања предиспозиције у овим случајевима истрага великим делом усмерава у опасне воде ретроспективе, тј. уназад, на испитивање карактера и ранијег понашања подстакнуте особе.¹³ При томе треба истаћи да је једно расправљати о томе да ли је окривљени раније осуђиван за вршење одређених деликата, што може охрабрити полицију да "покупи" уобичајене осумњичене и стрпа их у затвор, док је сасвим друга ситуација прихватити као довољну и тачну тврдњу да је он одраније "познат полицији" или "осумњичен" за умешаност у вршење одређених инкриминација.¹⁴

Врховни Суд САД је такође заузео став да се и понашање владиног агента има сматрати кажњивим у случају да захвата предалеко и са радњом оптуженог чини јединство у извршењу дела, али се и поред тога не може прихватити одбрана заснована на навођењу на "клопку" која би окривљеног ослободила одговорности, због његове опште спремности (предиспозиције) на извршење кривичних дела.¹⁵

Иако је Кућа лордова у Енглеској (случај *Sang*, 1980) прогласила да одбрана окривљеног заснована на чињеници да је био подстакнут на извршење дела (одбрана заснована на "клопци") не може бити правно релевантна и осло-

¹¹ У овом случају владин агент, који је био даљи рођак окривљене, уселио се код ње и тражио да га повеже са људима који би њему и његовим пријатељима могли продавати дрогу. Она је то одбила али је истражитељ наставио да врши притисак на њу и да јој прети. Једног од њених пилића набио је на колац и ставио на задња врата куће, касније изјавивши да се тако нешто може десити и људима. Након таквог и сличних притисака, окривљена је уговорила састанак истражитеља са продавцем дроге, који је касније и донео 1,5 кг метамфетамина у њену кућу, где је полиција ухапсила и дилера дроге и окривљену. Суд је у овом случају нашао да је влада подстакла оптужену да прекрши закон, јер је њен службеник покренуо идеју о продаји дроге и стално вршио притисак на њу не би ли је убедио да то уради. Зато што је суд пронашао "мотив" на страни владе, терет доказивања се померио на утврђивање предиспозиције за извршење таквог злочина на страни окривљене, и пре него што су јој се приближили агенти владе. Наведено према: *Приручник о методама за откривање злоупотреба опојних дрога*.

¹² Фарел, Џ., оп. цит., стр. 85.

¹³ Ashwort, A., оп. цит., стр. 250.

¹⁴ Ibid., стр. 250.

¹⁵ *Russell v United States*, 1973. Наведено према: Сачић, Ж.: *Организовани криминал - методе сузбијања*, Загреб, 2001, стр. 79.

бодити га одговорности, одељак 78 Закона о полицијским и кривичним доказима из 1984. године препоручује да се у поступку не узимају у обзир ни одређени докази до којих се дошло "клопком", из разлога што би њихово признање имало супротан ефекат по правичност поступка.¹⁶ У случају *Smurthwaite and Gill* (1994) Апелациони суд је поставио смернице о релевантним факторима важним за искључење таквих доказа, а пре свега да ли је само извршење деликта већ било започето пре него је дошло до подстицаја, да ли би окривљени такав деликт починио и без делатности полицијског агента, и да ли код њега већ постоји склоност за вршење сличних злочина.¹⁷ У другим случајевима Апелациони суд је подвукао разлику између пасивне "клопке", у којој се окривљени позивају на "трик" (намештаљку) постављену од стране полиције, и активне "клопке". Такође, став овог суда је и да елементи "замке" окривљеном треба да омогуће изрицање блаже пресуде у случајевима када је то прикладно, као нпр. када он претходно није донео одлуку да изврши ту врсту прекршаја, пре него је ступио у контакт са тајним агентом.

Када је реч о теоријским промишљањима у вези са институтом провокације на кривично дело, односно делатношћу агента провокатора, већина аутора који се баве овом проблематиком сматра да његова примена може доћи у обзир, зависно од услова који се тичу следећих питања: 1) ко се провоцира, 2) у погледу којих кривичних дела се врши провокација, и 3) начина на који се то чини.

Тако нпр., ако против неког лица постоји основана сумња у погледу вршења кривичних дела, одређени облик провокације је допуштен јер се њоме спречава вршење будућих, планираних кривичних дела. У том случају врши се одмеравање између два добра: слободе личности провоцираног и његове аутономности воље у погледу донетих одлука, с једне стране, и спречавања извршења будућих кривичних дела тог лица, у погледу чијег остварења постоји основана сумња, с друге стране. Провокација се може сматрати оправданом и дозвољеном у случају да је особа која се провоцира пре провокације донела општу, генералну одлуку да врши кривична дела, а државни службеник у улози провокатора ту одлуку само конкретизује. Писци овог опредељења позивају се на једну пресуду немачког суда из 1975. године (BgH GA; 1975)¹⁸, којом се одређује да делатност агента провокатора није кажњива ако код провоцираног не буди нововрсну одлуку о извршењу дела, већ само конкретизује постојећу, општу одлуку.¹⁹ Овакав став подржава и Савезни криминалистички уред Немачке, који допушта примену агента про-

¹⁶ Ashwort, A., оп. цит., стр. 249.

¹⁷ У поменутом случају полицијски агент се окривљеном представио као плаћени убица, те га је овај на основу тога ангажовао да лиши живота своју супругу. Суд је заузео став да код таквог стања ствари полицијски агент није прешао "Рубикон" када је реч о аутономности доношења одлуке окривљеног да изврши злочин, односно да га овај у том циљу није подстицао нити охрабривао. Наведено према: Ashwort, A, оп. цит., п. 249.

¹⁸ Наведено према: Водинелић, В., Проблематика криминалистичко тактичког института - информант, информатор и прикривени полицијски извијач у демократској држави.- У: *Безбедност*, број 1, 2, 3, и 4, 1994, стр. 296.

¹⁹ Тако нпр., како то истиче В. Водинелић, у случају да агент провокатор делује на трговца дрогом, који има свој уигран систем куповања и продаје наркотика, сасвим је јасно да он одавно пре захвата провокатора има у свом бићу чврсто усмерену (у односу на агента провокатора аутентичну) општу одлуку да врши кривична дела илегалне трговине наркотицима. Ову генералну одлуку имају углавном сви кривци из навике.

БЕЗБЕДНОСТ

вокатора, уз ограничење на сузбијање тешког криминалитета, у ком случају провокација на дело за полицију представља *ultima ratio*.²⁰

О применљивости овог института у борби против криминалитета интересно је мишљење Wieszorek-а, који сматра да агент провокатор може бити ангажован у раду на откривању и разјашњавању неких кривичних дела, у случају постојања јаке сумње о њиховом вршењу од стране одређеног лица, коју треба испитати. При томе се не сме десити да сумњиво лице буде одређено на вршење тих дела управо упорним утицајем од стране провокатора. Критерији допуштености примене овог института су, по овом аутору, следећи: 1) основ и размера постојеће сумње у погледу претпостављеног учиниоца; 2) врста, интензитет и сврха утицања на претпостављеног учиниоца од стране агента провокатора, и 3) да се ради о нарочито опасном и тешко доказивом криминалитету.²¹

Размере постојеће почетне сумње у погледу вршења кривичних дела од стране осумњиченог треба да су такве да постоји основана верзија да је то лице већ извршило одређени број кривичних дела, а вероватноћа да ће их и убудуће вршити снажно је нарасла. При томе криминалистичка обрада тог лица није на таквом нивоу да би пружила довољно основа (доказа) за успешно вођење и окончање поступка, па се делатност агента провокатора јавља као *ultima ratio*.

Врста, интензитет и сврха утицања агента провокатора на осумњиченог морају бити дозирани. То значи да он у оквиру своје делатности не сме користити принуду, уцену, не сме се служити забрањеним методама саслушавања, телесном злоставом, дуготрајним упорним наговарањем, багателисањем злочина на који се наговара и сл. Спремност провоцираног на вршење кривичног дела испољава се тиме што се он одмах нуди да изврши сугерисано дело, показује спремност за то, тражи рок за размишљање или чека повољније време и прилике, и сл. Може се десити да је он и пре подстицања провокатора предузео одређене припремне радње за извршење дела, сачинио план или тражио евентуалне саучеснике.²²

Анализирајући делатности агента провокатора и његов утицај на извршено кривично дело од стране подстрекаваног, Е. Родунер је изградио учење о "конститутивном" и "констатујућем" захвату.²³ Тако нпр., у случају да агент провокатор својом активношћу изазове извршење кривичног дела, његов рад ће бити окарактерисан као конститутиван. Напротив, разоткрије ли само кривична дела која би иначе била извршена и без његовог утицаја, тада је његов рад констатујући. По Родунер-у, конститутивни рад агента је у сваком случају забрањен, док се констатујући у извесним случајевима може сматрати допуштеним. Проблем је у изналажењу оних елемената радње извршења починиоца кривичног дела (провоцираног) на које је поступак

²⁰ Водинелић, В., оп. цит., стр. 296.

²¹ Wieszorek, E.: *Ultima ratio: Der agent provocateur*. - У: *Криминалистик*, број 6 - 7, 1985, стр. 290.

²² Ibid., стр. 291.

²³ Roduner, E.: *Verdeckte Ermittlungen*. - У: *Криминалистик*, број 11, 1987, стр. 621.

агента утицао, али не у мери да се окарактерише као конститутиван. Такве елементе овај аутор означава као "индиференте", а чине их личност агента, те место и време извршења кривичног дела. Допуштеност коришћења агента провокатора почива на чињеници да би осумњичени, који нпр. продаје дрогу прикривеном агенту у време "h" на месту "u", био спреман ту исту дрогу продати у друго време и на другом месту неком другом лицу, нпр. професионалном дилеру дроге.²⁴

Придружили бисмо се схватању В. Водинелића, који истиче да при утицању агента провокатора на кривце из навике (професионалне деликвенте) постоји битно различита психолошка ситуација него када су у питању непорочна лица.²⁵ Према овом аутору, делатност агента провокатора није кажњива ако код учиниоца не буди нововрсну одлуку о извршењу кривичног дела, већ само конкретизује постојећу генералну одлуку о вршењу одређених деликата (у теорији кривичног права такву одлуку бисмо могли подвести под *dolus generalis* као облик умишљаја). Овакво схватање заснива се на примени савремених знања криминолошке и криминалистичке науке, по којима је заједничка, трајна диспозиција личности професионалних деликвената таква да они не могу без вршења кривичних дела, које представља њихов стил живота и основни извор прихода.²⁶ У тим случајевима делатност провокатора представља канал за спровођење илегалних намера криминалаца, кроз који не смеју протичати и елементи подстрекавања.²⁷

ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ ПРОВОКАЦИЈЕ НА КРИВИЧНО ДЕЛО - АКТИВНА И ПАСИВНА ПРОВОКАЦИЈА

Анализирајући практичне аспекте примене прикривених полицијских операција које садрже одређене елементе провокације на кривично дело, може се закључити да се оне, зависно од садржине, односно начина и степена умешаности тајних агената (прикривених иследника) у њима, генерално могу поделити у две категорије. У том контексту говорићемо о моделима активне и пасивне провокације на кривично дело. Активна провокација подразумева директно учешће представника закона у остварењу одређеног акта који представља незаконито понашање. Он узима одређену криминалну улогу и ступа у изванредан однос са осумњиченим, преговара о извршењу деликта, конкретизује прилике и околности његовог остварења - попут места и времена предузимања радње извршења, средстава извршења и тсл. Класичан пример активне провокације представља симулована купопродаја предмета илегалне трговине, нпр. опојних дрога, где агент у улози псеудо - купца или продавца, расправља о могућностима набавке робе, њеној цени, квалитету, конкретизује место и време трансакције, начин трансакције итд. Управо због чињенице да легендирани државни службеник у овим случајевима узима улогу активног учесника криминалног акта, то ова врста провокације садржи

²⁴ Ibid., стр. 622.

²⁵ Водинелић, В., оп. цит., стр. 299.

²⁶ Бачић, Ф.: *Кривично право - опћи дио*, Загреб, 1995, стр. 379 - 380.

²⁷ Motto, C. J., June, D.: *Undercover*, Boca Raton, 2000, p. 184.

БЕЗБЕДНОСТ

могућност незаконитог поступања, које се у одређеним случајевима може подвести и под законом кажњиве делатности.

За разлику од активне, пасивна провокација се састоји у осмишљавању и стварању од стране представника закона таквих прилика и околности које погодују извршењу кривичног дела везано за одређену проблемску ситуацију, при чему они сами не узимају активно учешће у таквим операцијама. У овом случају они само конструишу објективне услове за настанак деликта у одређеном времену и простору, који би у реалним, сличним приликама и околностима такође био извршен од стране тог осумњиченог на другом месту и у друго време. Пасивна провокација на кривично дело технички се може реализовати на два начина: први је да представник закона узима улогу жртве или неке друге особе, која ће самом својом појавом "привући" на себе учиниоца деликта, а други је постављање под надзором одређених предмета, ствари и сл., у такво окружење и амбијент у коме ће бити примамљиви објект напада, односно плен потенцијалних преступника. Због своје природе, сматрамо да пасивни облици провокације не могу садржавати подстрекавање на кривично дело или друге облике понашања које ове делатности могу учинити незаконитим, односно недозвољеним.

У земљама англо - саксонског говорног подручја као генерални назив за разне облике навођења на кривично дело у циљу откривања осумњичених лица и доказивања њихове кривице користи се израз "Sting operation" (Стинг операција)²⁸. "Стинг операција" се дефинише као дизајнирана, унапред осмишљена прикривена акција припадника полиције, која се састоји у стварању услова, односно прилика и околности под којима се познати или непознати (потенцијални) учинилац наводи на извршење деликта, током којег се обезбеђују докази и евентуално приступа његовом лишењу слободе.²⁹ Једна таква операција била би издавање припадника државних органа задужених за сузбијање криминалитета за муштерију или купца одређених забрањених услуга или производа на илегалном тржишту, с циљем да наведе лице које такве услуге или производе нуди на остварење деликта, који се управо састоји у њиховој продаји, односно нуђењу на продају, током којег се лишава слободе, уз обезбеђење потребних доказа који поткрепљују његову кривицу. У пракси, "Стинг операције" могу имати различите модалитете:

- припадник полиције узима улогу купца дроге да би се ухватио њен продавац односно добављач;
- представник закона се издаје за клијента који жели сексуалне услуге да би се ухватила проститутка или њен макро;
- полицајка узима улогу проститутке да би се ухватио клијент који жели њене услуге;
- представник закона се издаје за љубитеља и купца дечје порнографије у циљу хватања њеног добављача, односно продавца;

²⁸ "Sting operation" се може превести као операција убод - жаока, мада пренесено значење овог израза означава неку врсту преваре.

²⁹ Nash, J. R.: *Dictionary of Crime*, London, 1992, p. 369.

- изигравање добављача дечје порнографије да би се намамили њени корисници, односно педофили;
- ангажовање малолетника од стране полиције да од одрасле особе затражи продају алкохолних пића. У случају да дође до продаје алкохола малолетнику, особа која на тај начин прекрши закон се санкционише; итд.³⁰

МОДЕЛИ АКТИВНЕ ПРОВОКАЦИЈЕ НА КРИВИЧНО ДЕЛО

Практичне аспекте активне провокације на кривично дело приказаћемо на примеру ислеђивања наркоделиката. Озбиљније и осмишљеније тајне операције (*Undercover operation*) државних органа задужених за сузбијање криминалитета, усмерене на организације које се баве овим незаконитим делатностима, између осталог у себе укључују и послове псеудокуповине наркотика, који се уобичајено реализује у две фазе: прва је фаза куповања поверења дилера дроге, а друга њиховог лишења слободе.

"Buy - Walk operations" (операције куповине поверења)

Трговци наркотицима су природно неповерљиви и сумњичави према новим муштеријама из страха да би они могли бити представници закона, односно тајни агенти ангажовани на истрази њихове незаконите делатности. Зато се као опробан метод стицања њиховог поверења, ослобађања страха и опуштања у купопродајном односу намеће примена "Buy-Walk" (купи и иди) процедуре.³¹ Њена суштина састоји се у томе да тајни агент који се представља за купца наркотика узима извесну количину ових супстанци, уредно плати узету робу и одлази, пуштајући дилера да се удаљи не лишавајући га слободе. Након извесног времена поново се успоставља контакт са дилером, уговара нова количина наркотика која се такође уредно плаћа и преузима. Куповина поверења обично почиње са мањим количинама наркотика, са тенденцијом увећања, а правило је да што се обави већи број оваквих куповина, дилер (или дилери) постаје све опуштенији и сигурнији у новог крими-партнера, уверен да није реч о представнику закона. У случају да се након сваке куповине дроге приступи лишењу слободе њених продаваца, открио би се прави идентитет тајног агента и на тај начин онемогућило дуже временско ислеђивање целе мреже осумњичених. Тајном агенту се у оваквим ситуацијама реално може пружити шанса да упозна и главне снабдеваче дрогом - тзв. гросисте, те да се инкорпорира дубље у структуре криминалне организације и упозна њене челне људе. Саставни део "Buy-Walk" операција јесте и примена метода тајне опсервације, односно праћења, прислушкивања и осматрања осумњичених учесника илегалне трансакције, као и лица са којима ови контактирају, а који неретко могу одвести до круцијалних чланова илегалне нарко - организацији.³²

³⁰ Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Sting_operation

³¹ Lee, G.: *Global Drug Enforcement - Practical Investigative Techniques*, CRC Press, Boca Raton, 2004, p. 145.

³² Маринковић, Д.: Основни правци криминалистичког поступања у сузбијању нарко - криминалитета.- У: *Наука - Безбедност - Полиција*, број 2, Београд, 2003, стр. 141.

БЕЗБЕДНОСТ

Од оперативне процене зависи када ће процедура "купи и иди" бити окончана операцијом "купи и ухапси", што ће у највећем проценту зависити од квалитета прикупљених доказа током претходно реализованих операција, али и фактичке и законске немогућности да се реализује већи број таквих купо-продаја, које, између осталог, захтевају и доста новца који је неопходно обезбедити у те сврхе.

"Buy - Bust operations" (операције "купи и ухапси")

Операције "купи-ухапси" могу се примењивати самостално, где се већ при реализацији прве уговорене купопродаје наркотика приступа лишењу слободу осумњичених учесника трансакције, или се пак могу надовезати на "Buy-Walk" операције, у ком случају следе након неколико претходно у потпуности реализованих послова купопродаје. У тренутку када је процес трговине обављен, односно преузета дрога и уступљен новац, тајни агент лишава слободу осумњиченог или даје знак другим агентима за подршку да брзом и енергичном акцијом ухапсе дилера, онемогућивши га да пружи отпор или побегне са лица места.³³

Операције симуловане купопродаје наркотика веома су сложене и захтевају претходне озбиљне припреме. Тајни агент који уговара и реализује куповину ни у једном тренутку не би смео бити остављен без подршке других полицијских службеника, којих може бити различит број и који превасходно воде рачуна о његовој безбедности. Они се налазе у ближем или даљем окружењу тајног агента, прикривени, водећи рачуна да не буду уочени од стране осумњичених или евентуално њихове "екипе за надзор". Зависно од типа операције, агенти за подршку имају и друга, конкретна задужења. Тако у "Buy-Walk" операцијама они нагледају сам ток купопродаје дроге, а затим прате осумњиченог који је узео новац, снимају његове контактне са другим сумњивим лицима, озвучују одређене просторије и сл. У "Buy-Bust" процедури, због њене природе, само хапшење осумњиченог мора бити минуциозно предвиђено, водећи рачуна да се не угрози живот тајног агента у улози купца. Неретко су у овим ситуацијама осумњичени наоружани и покушаће да га убију, тврдећи касније да је то била самоодбрана и да нису знали да је реч о тајном полицијском агенту.³⁴ Зато је веома важно да се сам агент са својим колегама претходно договори и укаже им на место на коме ће се обавити процес купопродаје, како би се сходно томе они припремили за даље поступање.

"Flash Roll" менаџмент

"Flash Roll"³⁵ (флеш рол) представља посебан вид симуловане куповине наркотика у којој прикривени агент у улози купца дилеру психоактивних супстанци показује одређену суму новца како би му доказао да има средства

³³ Lyman, M.: *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, 2002, p. 34.

³⁴ Lee, G., оп. цит., п. 147.

³⁵ Израз Flash Roll значи изненадно, на моменат (блиц - flash), показивање новца (roll - новац, замотуљак новца).

за набавку дроге о чијој куповини се преговара.³⁶ Пре свега, циљ показивања новца "на блиц" (отуда израз "флеш") је да се осумњичени (трговац наркотицима) увери да потенцијални купац (прикривени агент) може купити дрогу, односно да је платежно способан, мада се може истаћи неколико јаких аргумената за предузимање такве делатности:³⁷ 1) показивање новца доказује да је прикривени агент озбиљан у вези куповине дроге о којој се преговара; 2) прикривени агент доказује да има средства да купи дрогу; 3) потреба за каснијим показивањем новца осумњиченима се елиминише; 4) осумњичени је, с друге стране приморан, да као противуслугу докаже да има приступ дроги тиме што ће је показати прикривеном агенту; и 5) приказивање новца намењеног куповини наркотика има тенденцију да рапидно убрза сам процес купопродаје .

Изненадни и планирани (договорени) "Flash Roll"

Када се размишља о показивању новца неком криминалцу, увек се мора размишљати о безбедности прикривеног агента и чињеници да он, са одређеном сумом новца коју показује, неретко представља примамљив плен разбојника и убица. Да би се смањила могућност разоткривања прикривеног агента, и напада на њега, користи се техника изненадног "Flasha", која се састоји у приказивању новца продавцу дроге без његовог претходног знања за то, при чему овај треба да стекне уверење да ће тај новац касније бити искоришћен за куповину дроге. Новац треба бити изложен толико да га осумњичени може избројати или се на други начин уверити да га има довољно за планирани купопродајни посао. Мана изненадног "Flash" је што у овом случају новац може бити приказан и оном осумњиченом који нема довољно кредибилитета код свог извора снабдевања.

Планирани "Flash" је када осумњичени (потенцијални продавац наркотика) унапред зна да ће видети новац који ће бити "употребљен" за куповину дроге. Прикривени агент у току преговора обећава да ће при следећем сусрету понети са собом новац потребан за куповину дроге, са циљем да увери дилера у озбиљност и фактичку моћ реализације посла. Ову врсту "Flash-a" треба примењивати само у изузетним околностима, односно у максимално контролисаном окружењу. Из разлога очигледне могућности наступања опасности по прикривеног агента, његовог пљачкања или чак и убиства, ову технику би ипак требало избегавати кад год је то могуће.

Стварање контролисаног окружења за реализацију "Flash Roll"

Изазов за агента који води случај симуловане купопродаје наркотика је изградња таквог сценарија који ће свести на минимум опасност којој ће прикривени агент бити изложен док приказује новац. Строго контролисано окружење треба бити тако конструисано како би се спречило да осумњичени чак и покуша да украде новац. Пример изградње таквог окружења био би реализација "Flash" унутар банке, где је новац ускладиштен у одговарајућем сефу. Агент у улози купца доводи дилера у банку и показује му новац којим

³⁶ Луман, М., оп. цит., п. 40.

³⁷ Lee, G., оп. цит., п. 155.

БЕЗБЕДНОСТ

намерава платити његову робу. Прикривени агенти који надгледају случај требају бити стационарани унутар банке, прерушени у муштерије или службенике и спремни на акцију у случају да искрсну одређени проблеми.³⁸

Изненадни "Flash" на јавном месту доприноси да се осумњичени спречи да украде новац од агента који му га показује, услед чињенице да је овај затечен и у немогућности је да испланира криминални акт. У том случају ресторан, јавни паркинг код шопинг-центра или неко друго слично место могу добро да послуже као место реализације ове операције. Када је сума новца намењеног "Flash" велика то је већи и изазов за осумњиченог да изврши његову крађу, што може створити значајне безбедносне проблеме. Након показивања новца продавац наркотика може одлучити и да киднапује доушника (информатора) или прикривеног агента и да их држи као таоце док му се не достави претходно предочени новац.

Присуство другог прикривеног агента при приказивању новца осумњиченом повећава безбедност саме операције, истовремено му показујући да има посла са професионалцима који свој посао схватају озбиљно. Новац који се ставља на увид требао би напустити место показивања што пре је то практично могуће. Држање новца код себе и дуже задржавање на месту његовог приказивања повећава опасност да агент постане жртва пљачке, односно разбојништва.³⁹

Када је новац приказан, не постоји више сумња да ли прикривени агент поседује новац за куповину дроге или не. У том случају лоптица се пребацује на терен осумњиченог - сада је на њега ред да докаже да поседује дрогу. Прикривени агент ће казати осумњиченом да му више неће показивати новац док му овај не стави на увид наркотике. Многи осумњичени ће у овом случају постати нестрпљиви и настојаће да одмах оду код свог извора снабдевања да потврде доступност дроге. У временском периоду између показивања новца и достављања дроге, главни прикривени агент треба да напусти подручје реализације "Flash" и осумњиченом буде доступан само преко телефона. Агенти за присмотру би за то време требали бити у стању приправности и пратити осумњиченог до извора снабдевања, не би ли га идентификовали и касније прибавили налог за претрес његовог поседа. Не треба сметнути с ума и да сам листинг телефонских бројева које је осумњичени звао у том периоду може открити идентитет самог извора снабдевања.

Видети дрогу пре показивања новца

И осумњичени - продавац наркотика и прикривени агент знају да се елемент опасности знатно повећава када се, било новац било дрога, изнесу на отворено и постану непосредно доступни. Прикривени агент би у одређеним

³⁸ Ibid., п. 156.

³⁹ 1988. године у Pasadeni, два агента ДЕА су убијена од стране осумњиченог који је знао да ће му бити показана сума од 80.000 долара у кешу за куповину хероина. Убица је инсистирао да га агенти прате са новцем до куће његовог извора снабдевања. Уместо тога, они су стигли на неку насумично изабрану локацију где је дилер пуцао на прикривене агенте док су излазили из возила и убио их. Том приликом убио је још једног агента и украо новац који је био намењен за Flash. Navedeno prema: Lee, G., оп. цит., п. 157.

случајевима требао да захтева од осумњиченог да му докаже да поседује дрогу која је предмет куповине, и пре него што помисли да му покаже да има новац у те сврхе. Осумњичени ће такав предлог обично одбити, али то не треба да изненади јер су они познати по сумњичавости. У сваком тренутку прикривени агент мора бити спреман да покаже новац, посебно у случају када осумњичени показује нерасположење за даљу сарадњу са агентом. Тајни агент мора имати на уму да многи осумњичени немају овлашћења да покажу дрогу пре него што виде новац. Међутим, неки ће ипак понети дрогу са собом из уверења да је новац у непосредној близини и да се чека сигнал како би био донет и испоручен осумњиченом у замену за робу. Не треба сметнути са ума да је један од циљева "Flash" да наведе осумњиченог да открије где се налази дрога, како би је полиција могла запленити.⁴⁰

МОДЕЛИ ПАСИВНЕ ПРОВОКАЦИЈЕ НА КРИВИЧНО ДЕЛО

Осмишљена, контролисана акција снага закона у којој припадник полиције узима улогу обичног грађанина - потенцијалне жртве, у нади да ће под одређеним околностима привући преступника да изврши деликт над њим (најчешће је реч о деликту насиља) назива се "Deceit Operation" (Операција мамац).⁴¹ Замислимо следећу проблемску ситуацију: у одређеном делу града учестало се врше разбојништва над старијим особама, којом приликом се од њих одузима новац и друге вредније ствари. Према изјавама жртви, нападе на њих извршила су три лица јаке телесне конституције и старосне доби између 25 и 30 година живота. Узимамо једног старијег припадника закона или га, пак, маскирамо да изгледа као да је у позним годинама, опремимо тако да изгледа као примамљив плен особама које су извршиле претходна разбојништва и постављамо да шета улицама настојећи да привуче њихову пажњу. У случају да се деси напад, колеге сада већ "стварне жртве", које се по претходном договору налазе прикривене у његовом окружењу, спречавају извршење кривичног дела и хватају нападаче. "Операције мамац" се најчешће користе у борби против уличног криминалитета (разбојништва, али и џепних крађа), а пример њихове примене био би и ангажовање полицајке, која обучена као проститутка има за циљ да послужи као "мамац" особама које траже пружање сексуалних услуга, а које се након успостављања контакта са њом лишавaju слободе.

"Honey Trap" (Медена замка) је врста "Стинг операције" у којој се прекршиоци закона "маме" (наводе) на деликт, чије се извршење тајно надгледа од стране полицијских службеника, на који начин учиниоци откривају себе и своје неза-

⁴⁰ Неке полицијске службе у САД имају запечаћен новац намењен за Flash Roll, који је сачињен од новчаница чији су серијски бројеви претходно забележени, а користи се за операције које искрсну ad hoc. Ако тако припремљен новац садржи 100.000 долара, а за конкретну операцију је потребно само 50.000, узме се потребна сума а остатак се оставља у сефу и не износи се на улицу. У сваком случају прикривени агенти не би требали осумњиченом да покажу више новца него што овај очекује да види. Показивање више новца од договорене суме дилеру дроге скоро увек указује да има посла са неким неискусним, односно непрофесионалцем, што може побудити и извесну сумњу, која је свакако непожељна у таквим приликама. Замислимо да је ситуација обрнута - осумњичени тако нешто никада не би урадио и показао више дроге од количине за коју претпоставља да ће је продати и која је, у ствари, и предмет купопродаје.

⁴¹ Nash, J. R., оп. цит., п. 97.

БЕЗБЕДНОСТ

конито понашање.⁴² "Медена замка" у ствари представља генерални, општи мамац који је усмерен на непозната или позната лица осумњичена за извршење одређених деликата, управо у циљу да се те особе наведу на извршење криминалног акта, током којег ће бити лишени слободе уз обезбеђење доказа о њиховој кривици. Тако нпр. полиција може у одређеном месту у коме се фреквентно врше крађе аутомобила поставити возило, које по својим видљивим карактеристикама не изазива ни најмању сумњу да је реч о полицијском аутомобилу. Такво моторно возило се претходно опрема са посебним, специјално скривеним камерама, а потом поставља у окружење (средину) које управо погодује његовој крађи или обијању, као што су мрачни делови улице, необезбеђен паркинг простор и сл. У случају крађе, камере ће снимити сам ток извршења кривичног дела и његовог учиниоца, на који начин се обезбеђују докази о деликту, идентификација самог извршиоца и његово хапшење.

Модалитет "Медене замке" може бити и отварање одређеног бара или продавнице од стране представника државне власти у одређеној улици или градском кварту где се интензивно врше разбојништва или изнуде (рекетирање) њихових власника.⁴³ За раднике у таквим објектима или њихове власнике постављају се управо лица која својим изгледом или понашањем остављају утисак особа која криминалцима неће представљати већу препреку у остварењу злочина (слабе физичке конституције, уплашена, незаштићена). У тренутку извршења дела камере забележе цели ток криминалне радње и на тај начин се обезбеде докази или, пак, сами припадници полиције могу реаговати *in flagranti* и ухапсити преступнике.

На интернету имамо и тзв. "Honeynet" пројекат, којим се настоји привући пажња хакера и надгледати њихове активности којима проваљују у велики број компјутерских система. У оквиру овог пројекта посебна пажња се посвећује надгледању промена у рутини и аутоматским активностима ових лица, као што су скенирања одређеног порта и сл.

"Operation Pin" (Пин операција) је модел "Стинг операције" коју су успоставили Национални одел за сузбијање криминала Велике Британије (NCS), FBI, Краљевска канадска планинска полиција и Аустралијски центар за Hi-Tech злочине.⁴⁴ Њен циљ је да идентификује особе - потенцијалне педофиле, који користе интернет да би дошли до дечје порнографије. Како је то изјављено децембра 2003. године, ова операција подразумева креирање и рад на неколико веб сајтова (тзв. "honeypots" сајтови), с циљем да се заинтересованим клијентима понуде илегалне, инкриминисане слике дечје порнографије. Саме презентације на овим сајтовима нису реалне већ имагинарне, али дизајниране тако да личе као праве, не би ли привукли што више прекршитеља закона. Веб сајтови посетиоцима нуде више опција које их,

⁴² Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Honey_trap. Овај термин се такође користи и у детективским и шпијунским новелама као синоним за клопку намењену деликвенту, у којој се користи одређени сексуални потицај жртве на учиниоца кривичног дела из области сексуалних деликата (пре свега код силовања).

⁴³ Dresun, A.: Undercover policing: infiltration by police in the criminal mileu. - У: *NBP - Journal of Police Academy*, бр. 2, 1997, р. 139.

⁴⁴ Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/operation_pin

уместо до илегалних слика, прослеђују законодавчевом сајту на коме се обавештавају да су њихови идентификациони подаци регистровани, те да су починили злочин. На истом сајту се налази и упутство које посетиоцима помаже у одбрани, у случају да су први пут, из незнања или знатижеље, приступили овим сајтовима. Донекле је нејасно да ли су регистровани идентификациони подаци о посетиоцима ових сајтова техничке (нпр. интернет провајдер адреса) или личне природе (деталји са кредитне картице корисника). Известан проблем у реализацији "Пин операција" је што посетиоци често на интернету траже сајтове са дечјом порнографијом из чисте знатижеље, односно да утврде да ли је у конкретном случају реч о стварном, илегалном сајту или оном који су креирали представници закона.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ashwort, A.: *Principles of Criminal Law*, New York, 1999.
2. Бачић, Ф.: *Кривично право - опћи дио*, Загреб, 1978.
3. Бачић, Ф.: *Кривично право - опћи дио*, Загреб, 1995.
4. Водинелић, В., Проблематика криминалистичко-тактичких института - информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави.- У: *Безбедност*, број 1, 2, 3, и 4, 1994.
5. De Nauw, A.: *Provokacija na krivično delo koju vrši policijski službenik*. - У: *Избор чланака из страних часописа*, Загреб, број 4, 1980.
6. Drecun, A.: *Undercover policing: infiltration by police in the criminal mileu*. - У: *NBP - journal of Police Academy*, Belgrade, br. 2, 1997.
7. Дундовић, Д.: *Тајне полицијске операције*, Загреб, 2003.
8. Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Agent_provocateur
http://en.wikipedia.org/wiki/Sting_operation
http://en.wikipedia.org/wiki/Honey_trap
http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_pin
9. Lee, G.: *Global Drug Enforcement - Practical Investigative Techniques*, CRC Press, Boca Raton, 2004.
10. Lyman, M.: *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, 2002.
11. Маринковић, Д.: *Кривичноправни и криминалистички аспекти спречавања злоупотреба опојних дрога*, магистарска теза, Правни факултет Универзитета у Београду, новембар 2003.
12. Маринковић, Д.: *Основни правци криминалистичког поступања у сузбијању нарко - криминалитета*.- У: *Наука - Безбедност - Полиција*, број 2, Београд, 2003.
13. Marx, T. G.: *Undercover: Police Surveillance in America*, Berkeley, CA University of California Press, 1988.
14. Motto, C. J., June, D.: *Undercover*, Boca Raton, 2000.
15. Nash, J. R.: *Dictionary of Crime*, London, 1992.

БЕЗБЕДНОСТ

16. Приручник о методама за откривање злоупотреба опојних дрога - *Drug Enforcement Administration USA - DEA*.
17. Тодини, Р.: Тајни операцији.- У: *Безбедност - ревија за криминалистика, криминологија и кривично право*, вонреден број, Скопје, декември 1993.
18. Roduner, E.: Verdecte Ermittlungen. -У: *Криминалистик*, број 11, 1987.
19. Сачић, Ж.: *Организирани криминал - методе сузбијања*, Загреб, 2001.
20. Стојановић, З.: *Кривично право - општи део*, Београд, 2000.
21. Чејовић, Б.: *Кривично право - општи део*, Београд, 1985.
22. Фарел, Џ: Статусот на одбраната од наведување во стапица во Соединетите Американски Држави.- У: *Безбедност - ревија за криминалистика, криминологија и кривично право*, вонреден број, Скопје, декември 1993.
23. Wiczorek, E.: Ultima ratio: Der agent provocateur. - У: *Криминалистик*, број 6 - 7, 1985.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED UNDER PROVOCATION

Abstract: The need for successful opposition of modern criminality has imposed the application of a large number of research methods, which were up until half a century ago considered inadmissible in theory and practice. Of special significance is an agent instigator, in other words provocateur of a criminal offence, which is in a large number of legal systems today, *in limine* rejected as inadmissible, and in extreme cases, a punishable act. We are of opinion that that is done without in-depth consideration of this institution, whose certain modality is in use in the criminalistic practice of some countries, especially in the investigation of complex forms of criminality, especially so-called consensual delicts.

This paper aims to theoretically analyse the problem of criminal offences committed under provocation, with consideration of the various aspects of criminal law. The paper also shows the possibilities of its practical application, under certain conditions and circumstances, which are considered to be legitimate under provocation, as well as its introduction into the legislative framework and legal investigation methods.

Key words: provocation onto a criminal offence, entrapment, agent provocateur, active provocation, passive provocation, sting operation.
